

ACTA HISTORICA SOCIETATIS
DE ALEXANDRO MIKA NOMINATAE

SERIES I.

NR. 7.

Arma

Mika Sándor
Egyesület
2018

Grósz József érsek 1990-es rehabilitációja és emlékezete¹

Grósz József² kalocsa-bácsi érseket – aki Mindszenty József³ bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek „akadályoztatásából” (*impeditus*) kifolyólag 1948 karácsonya óta a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke is volt –, koncepciók eljárást követően, 1951. június 28-án I. fokon a Budapesti Megyei Bíróság a róla elnevezett perben⁴ – Olti Vilmos⁵ vérbíró elnöklete alatt – elmarasztalta, és 15 évi letöltendő börtönbüntetésre, 10 év közügyektől való eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte. A másodfokon július 31-én eljáró Legfelsőbb Bíróság⁶ sem változtatott

¹ Az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport, majd az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretén belül végeztem munkámat.

² Grósz József (1887–1961): 1911-ben szentelték pappá Bécsben. 1928-ban győri segédpüspökké és orthosiai címzetes püspökké nevezték ki. Fetser Antal győri megyéspüspök halála után Breyer István nem tartott igényt segédpüspökre, így 1933-tól 1936-ig csupán címzetes orthosiai püspök, 1936 és 1939 között szombathelyi apostoli kormányzó, majd 1943-ig megyéspüspök volt, ezt követően 1944-ig ismét apostoli kormányzója a Szombathelyi Egyházmegyének, valamint 1943-tól haláláig kalocsa-bácsi érsek volt. 1951-ben koncepciók perben elítélték, 1956-ban amnesztiával szabadult.

³ Mindszenty József (1892–1975): eredetileg Pehm József, 1944-től veszprémi megyéspüspök, 1945-től esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása, XII. Pius pápa 1946-ban bíborossá kreálta. VI. Pál pápa 1974-ben megüresedetté nyilvánította az esztergomi érseki széket. 1975-ben hunyt el. 1949 koncepciók perben elítélték, 1956-ban a forradalom idején kiszabadult, majd 1956 és 1971 között belső emigrációban volt az USA budapesti követségén, majd haláláig emigrációban.

⁴ Minderről bővebben és részletesen l.: BALOGH-SZABÓ 2002.; SZABÓ 2001.; SÓLYOM 1951. és SZABÓ 2009. Vö. SEREG 2017.

⁵ Olti Vilmos (1914–2005): korábban Obetko, majd Olti Vilmos – kommunista vérbíró.

⁶ A Legfelsőbb Bíróság ekkori egyik vezetője Jankó Péter (1907–1955) másodelnök, több háborús bűnös perében 1945-ben eljáró bíró, a legfőbb koncepciók pereknek egyik vezető bírása.

az ítéleten. Ezen körülmények közepette 1951. június 5-én Czapik Gyula⁷ egri érsek – ugyan kelletlenül –, de hivatalosan is átvette a püspöki kar vezetését. Gröss érsek csak 1956-ban, Czapik április 25-én bekövetkező halálát követően szabadulhatott⁸ amnesztiával. Ezután Molnár Erik⁹ igazságügy-miniszter engedélyével Püspökszentlászlóról a tószegi plébániára került, majd az Elnöki Tanács¹⁰ kegyelmével május 19-én térhetett vissza székvárosába, személye jogi rehabilitálására azonban haláláig – 1961. október 3-ig – sem került sor. Amennyiben a regnáló rendszer bukása előtt megvalósult volna rehabilitálása, az azt jelentette volna, hogy a fennálló kommunista rezsim beismeri, hogy korábban valótlan és koholt vádak alapján ítélte el egy egyházi személyt, s ezzel a más egyháziakkal szemben lefolytatott (koncepció) perek is megkérdőjelezhetővé válhattak volna. A helyzeten ez esetben nem változtatott az sem, hogy a kalocsai érseket a Rákosi-érában ítélték el, s nem a kádárban. A mondvacsinált bírósági eljárásokkal mindkét rendszer élt, ideológiai alapjuk ugyanaz volt, még akkor is, ha Kádárék látszólag „úriember arcukat” mutatták. Így tehát arra, hogy a rehabilitáció megtörténjék, egészen a Kádár-korszak végéig, sőt egészen az 1989-es rendszerváltást követő időkig várni kellett.

A helyzeten a néhai érsek személyének kedvező megítélése sem sokat változtatott. Tanulmányunkban egyrészt az érsek „utóéletét”, 1961-től napjainkig alakuló emlékezetét szeretnénk röviden vázolni, másrésről pedig rehabilitációjának betetőzését, mely végül elítéltetése jogtalan mivoltának kimondásával zárult, amely a gyakorlatban az ítélet semmissé nyilvánítását jelentette. Mindezeket, mivel időben igen közel esnek

⁷ Czapik Gyula István Kálmán (1887–1956): 1910-ben szentelték pappá. Teológiai doktor, 1929-től volt nagyváradi kanonok, 1930-tól címzetes apát, 1935-től pápai prelátus. XII. Pius pápa 1939-ben veszprémi megyéspüspökké, majd 1943-ban egri érsekké nevezte ki. 1945 után a *modus vivendi* törekedett az állammal. 1951-től haláláig vezette a püspöki kart. 1945-től az Actio Catholica elnöki tisztét is ellátta.

⁸ Az érseket 1955. október 14-től Püspökszentlászlón, majd Tószegen tartották házi őrizetben, innen térhetett végül haza Kalocsára 1956 májusában.

⁹ Molnár Erik (1894–1966): marxista jogász, történész, 1944 és 1947 között népjóléti, 1947 és 1948 között tájékoztatásügyi és külügyminiszter. 1948 és 1949 között moszkvai és helsinki nagykövet, majd 1950 és 1952 valamint 1954 és 1956 között igazságügy-miniszter. 1952 és 1953 között ismét külügyminiszter, 1953 és 1954 között a Legfelsőbb Bíróság elnöke volt. 1958 és 1966 között a Magyar Történelmi Társulat elnöke. Vö. BÖLÖNY-HUBAI 2004. 399.

¹⁰ Az Elnöki Tanács elnöke ekkor Dobi István (1952–1967), helyettese Révai József (1953–1958), titkára pedig Darabos Iván (1953–1956) volt.

hozzánk, azon források segítségével tudjuk majd narrálni, amelyek már hozzáférhetőek. Leginkább az érsek Kalocsán őrzött hagyatékában megtalálható iratokra támaszkodhattunk, lévén több mint fél évszázada elhunyt személyről van szó: 2011-től az egész hagyatékba betekinthettünk;¹¹ emellett a korabeli sajtótermékekből és elbeszélésekből meríthettünk.

Úton a rehabilitációhoz

Dankó László¹² kalocsai érsek – figyelemmel kísérve az országban történő változásokat – bízott benne, hogy közel az idő már és elődje jogi rehabilitálása megtörténhet. Annak ellenére, hogy az egyházak a kommunista hatalom fennállását végig ideiglenesnek tartották, mégis – Lugosi-Szabó Gergely megfogalmazását idézve – először „*az új helyzetben [...] az egyház nem találta a helyét. A megszokott, bejáratott rendszerek, az állami »gyámkodás«, megszűnt. A Magyar Katolikus Egyház és más történelmi felekezetek minderre [...] óvatosan reagáltak.*”¹³ Nem akartak elhamarkodott lépéseket hozni.

Dankó először még a rendszerváltás előtt, 1989. június 10-én fordult levélben Kulcsár Kálmán¹⁴ igazságügy-miniszterhez, kérve Grösz és a vele együtt elítélt világi és egyházi személyek¹⁵ mielőbbi rehabilitálását. Őt megelőzően már május 11-én a Magyar Demokrata Fórum

¹¹ 2017. június 26-án a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár kutatási szabályzata változott, ez alapján már csak 1956 végéig lehet kutatást folytatni a levéltárban. Mi már ezt megelőzően kutattuk a teljes hagyatékot és kezdtük megírni a jelen tanulmányt. Továbbiakra nézve Bábel Balázs érsek 2018. november 26-án kelt levelében 1961. év végéig engedélyezte számunkra az iratanyag kutatását.

¹² Dankó László (1939–1999): 1963-ban szentelték a Csanádi Egyházmegye papijává. 1979 és 1987 között a római Pápai Magyar Intézet rektora volt, 1983-tól pápai prelátus. 1987 és 1993 között kalocsai, majd haláláig kalocsa-kecskeméti érsek és metropolita.

¹³ LUGOSI-SZABÓ 2017. 121.

¹⁴ Kulcsár Kálmán (1928–2010): jogász és szociológus; 1988 és 1990 között igazságügy-miniszter, valamint 1989 és 1990 között a Hazafias Népfront utolsó elnöke és köztársasági elnök-jelöltje, 1990-től 1993-ig ottawai nagykövet. Vö. Bölöny-Hubai 2004. 379.

¹⁵ Grösz-per elítélte, mint I. rendű vádlott: Grösz József, II. rendű vádlott: Bozsik Pál, III. rendű vádlott: Farkas Endre, VI. rendű vádlott: Endrédi Vendel, VII. rendű vádlott: Hagyó-Kovács Gyula, VIII. rendű vádlott: Csellár István és IX. rendű vádlott: Vezér Ferenc. A IV. és V. rendű vádlottak, Hévey László és Pongrácz Alajos ügyét végül a pertől elkülönítve tárgyalták, valamint utóbbi esetet a Budapesti Katonai Törvényszékre helyezték át.

kalocsai szervezete nevében Tóth László, Bárh János és Mezei László elnökségi tagok is hasonló tartalmú levélben fordultak a miniszterhez. Levelükről Mezei az érseket is tájékoztatta.¹⁶ Ekkor azonban mind a helyi politikusok, mind pedig a főpásztor kezdeményezése eredménytelen maradt.

Levelüktől függetlenül, de annak tartalmával összefüggésben az 1945 és 1963 közötti büntetőeljárások felülvizsgálata ügyében jogász-történész kormánybizottság alakult.¹⁷ Az erről szóló döntést 1989. február 22-én hozta meg a kormány. A bizottság két társelnöke Földvári József¹⁸ büntetőjogász és Zinner Tibor¹⁹ történész lettek, a két albizottság²⁰ munkáját László Jenő igazságügyi államtitkár karolta fel.²¹ A történészek szerepéről Kulcsár miniszter az alábbiak szerint vélekedett: az ő feladatuk, *„hogyan megpróbálják ezeknek az ügyeknek a történeti kontextusát fölmérni, és felvilágosítást adni a perek társadalmi, politikai összefüggéseire vonatkozóan. Nagyon sokszor ugyanis nem a jogi értelemben vett tényezők azok,*

¹⁶ KFL. I. 1. c. Grösz 666/1989.

¹⁷ KFL. I. 1. c. Grösz 1180/1989; N. n. 1989. 1.

¹⁸ Földvári József (1926–2009): jogász, 1951–1996 között a Pécsi (Janus Pannonius) Tudományegyetem oktatója, 1968-tól professzora, 1996-tól emeritus professzora. Az Állam- és Jogtudományi Kar dékánja 1974–1975 között, majd 1984-ig az egyetem rektora. Nem volt tagja az MSZMP-nek, de 1975–1980 között tagja volt az Országgyűlésnek.

¹⁹ Zinner Tibor (*1948): jogtörténész, 1973-tól oktatott a Debreceni (Kossuth Lajos) Egyetemen, illetve 1981-ig Budapest Főváros Levéltárának levéltárosa volt. 1981–1983-ig a Csepel Vas- és Fémművek Társadalomtudományi Intézetében, majd a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetségének Történelmi Bizottságában dolgozott, utóbbi helyen osztályvezetőként 1987-ig. Ezt követően 1989-ig a Reflektor Kiadó szerkesztőség-vezető főszerkesztője volt. 1989–2011 különféle pozíciókban szolgált a Legfelsőbb Bíróságon. 2011 óta az Országos Kriminológia Intézet tudományos főmunkatársa, valamint 2014–2016 között a Veritas Történetkutató Intézet kutatócsoport-vezetője, 2016-tól levéltárvezetője.

²⁰ *Történész albizottság:* Zinner Tibor társelnök, Balogh Margit, Botos János, Habuda Miklós, Izsák Lajos, Markó György, Svéd László, Szakács Sándor, Szomszéd Imre, Vértés Róbert. *Jogász albizottság:* Földvári József társelnök, Barcsi Sándor, Csecserits István, Egri Géza, Gál Andor, Horvát Ibolya, Horváth Tibor, Katona Géza, Kahler Frigyes, Kárpáti Piroska, Kónya István, Kónyáné Kutrucz Katalin, Kovács Gyula, Kozmáné Váradi Katalin, Kubinyi Sándor, Laczó Gábor, Marton Gyula, Márián Zoltán, Mesterházy István, Mezei László, Nehrer Péter, Spitz János, Szokol Szilárd, Szollár Pál, Tarr József, Tóth Mihály.

²¹ KAHLER 2014. 124. vö. ZINNER 2014. 89.

*amelyek a koncepcióra utalhatnak, hanem szélesebb értelmezés vezethet erre a következtetésre.*²²

A bizottság munkájában tíz történész vett rész, közülük a legfiatalabb Balogh Margit volt, aki egyetemi doktori fokozatát az azt megelőző évben szerezte meg. Visszaemlékezve beszámolt nekünk arról, hogy miután letették az esküt az Országházban Németh Miklós²³ miniszterelnök előtt, a kormányfő által aláírt hivatalos papírral az első útja a Belügyminisztériumba vezetett; mielőbb hozzá szeretett volna látni a munkához. Ott azonban közölték vele, hogy amíg az Igazságügyi Minisztériumból nem küldik meg nekik hivatalosan a bizottsági tagok névsorát, addig nem foghat munkához. Ez az átfutás körülbelül egy hónapot vett igénybe. Természetesen tartózkodunk attól, hogy összeesküvéselméleteket gyártunk, azt viszont így sem hallgathatjuk el, hogy ez idő alatt nyilván volt még arra ideje a bukás szélén álló rendszernek, hogy az esetleg rá kompromittálóan ható dokumentumokat „elfektesse”. Balogh Margit²⁴ a munkája során is bizalmatlanságot tapasztalt, értjük ez alatt azt, hogy a bizottság tagjai közötti érintkezést amennyire lehetett, korlátozták. Sokáig fénymásolni sem fénymásolhattak, kézzel kellett mindenről jegyzetet készíteniük, amit fontosnak vétek.²⁵ 2014-es visszaemlékezésében Zinner Tibor is megemlíti, hogy tapasztalták a források feldolgozása során munkájuk akadályoztatását.²⁶

²² 1985–1990 közötti Országgyűlés Naplója 1998a. 3721–3722.

²³ Németh Miklós (*1948): közgazdász; a rendszerváltás előtti Magyar Népköztársaság minisztertanácsának utolsó elnöke, az 1989. október 23-án kikiáltott Magyar Köztársaság első miniszterelnöke 1990. május 23-ig. 1988-ban lett a Politikai Bizottság tagja. 1990–1991 között független országgyűlési képviselő, majd 2000-ig az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank egyik alelnöke. Vö. BÖLÖNY-HUBAI 2004. 405.

²⁴ Balogh Margit (*1961): történész, a rendszerváltáskor az ELTE oktatója, ezt követően az MTA TTI-nek 1991-től, majd az MTA BTK TTI-nek 2012 óta tudományos főmunkatársa. Az MTA elnöke mellett felállított Stratégiai Kutatási Programiroda vezetője 1998 és 2001 között, majd az MTA Társadalomkutató Központjának igazgatóhelyettese 2001–2002 között, illetve 2002-ben fél évig megbízott, 2003 és 2011 között kinevezett igazgatója.

²⁵ Balogh Margit szíves szóbeli közlése – Budapest, 2017. december 1.

²⁶ ZINNER 2014. 101. és 105.

Balogh Margit és Izsák Lajos²⁷ foglalkozott az egyházi személyek ellen indított perekkel.²⁸ Balogh Margit vizsgálta többek között a megkínzott és kivégzett P. Kiss Szaléz²⁹ ferences tanár ügyét, de ő kezdte meg a Grósz-per mellékpereit is vizsgálni, Grósz József kapcsán levélben is megkereste Dankó érseket, végül azonban ezügyben nem kellett Kalocsára leutaznia, mert tizenhat személy – köztük Grósz – ügyét kivették a bizottság munkája alól. Az azóta már elismert Mindszenty-szakértő történész még megemlítette, hogy annak idején a minisztériumban lényegesen nagyobb mennyiségű dossziés anyagot látott akkor, ami Grósz érsekre vonatkozott, mint amennyi ma az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható.³⁰

Jogi problémák és azok feloldása

Kulcsár Kálmán szavaival élve: „néhány olyan ügyben ugyanis, amely kifejezetten és mindenki által tudottan koncepcióra épült, bírósági felülvizsgálat indul meg. Vagyis az igazságügyi miniszter és a legfőbb ügyész együttesen megvizsgálják ezeket az ügyeket, és a legfőbb ügyész a törvényesség érdekében óvást nyújt be a Legfelsőbb Bíróság elnökéhez [Szilbereky Jenőhöz³¹]. A Legfelsőbb Bíróság azután ezeket az ügyeket letárgyalja. Körülbelül tizenöt-tizenhat ilyen ügy tárgyalására gondolunk.”³² Magyarán szólva ezekben

²⁷ Izsák Lajos (*1943): történész, 1967-től az ELTE oktatója, jelenleg emeritus professzora. 1978–1989 között a Történettudományi Tanszékcsoport titkára, 1994-től tanszékcsoport vezető, 1999 és 2008 között az ELTE Történeti Intézetének igazgatója. 1997–2006 között az ELTE tudományos, majd általános rektorhelyettese, az egyetem Doktori Tanácsának és a Habilitációs Bizottságnak elnöke. 2008-tól az ELTE BTK Habilitációs Bizottságának elnöke.

²⁸ ZINNER 2014. 102.

²⁹ Kiss Szaléz OFM (1904–1946): eredetileg Kiss László, 1920-ban lett ferences szerzetes, 1928-ban szentelték pappá, koncepciók eljárással halálra lett ítélve, majd kivégezve. 2006-ban kezdeményezték boldoggá avatását.

³⁰ KFL. I. 1. c. Grósz 1180/1989.; Balogh Margit (*1961) szíves szóbeli közlése – Budapest, 2017. december 1.

³¹ Szilbereky Jenő (1917–2012): jogász, az állam- és jogtudományok doktora. 1948–1950 között szegedi járásbíró, majd 1950-től főelőadó az Igazságügyi Minisztériumban. 1953-tól a Legfőbb Ügyészségen dolgozott. 1962-től volt az igazságügy-miniszter helyettese, 1978–1980 között pedig igazságügyi államtitkárként dolgozott. 1980-tól 1990-es nyugállományba vonulásáig volt a Legfelsőbb Bíróság elnöke.

³² 1985–1990 közötti Országgyűlés Naplója 1998a. 3721–3722.

az esetekben nem perújrafelvételre került sor. Végül azonban nem is a törvényességi óvással oldották meg ezen ügyeket, ahogy szeretnék volna, hanem esetükben a semmisségi törvényt alkalmazták, melyről alább értekezünk még.

A jogtudós Kulcsár miniszter értékelve a jogász-történész kormánybizottság munkáját az országgyűlés előtt rámutatott, hogy a perekben a „konceptciós elemek a legkülönbözőbb formákban jelentkeztek. A törvényesítés gyakran már a jogalkotás szintjén megnyilvánult. Az ítélezés a törvényességet és az évszázados jogelveket sértő, jogdogmatikailag is kifogásolható jogszabályok alapján, közvetlen központi irányítás alatt, gyakran kitalált tényállások, koholt bizonyítékok felhasználásával, az eljárási rendelkezések megsértésével, politikai szempontok szerint folyt, teljesen figyelmen kívül hagyva az állampolgári jogegyenlőség követelményeit.”³³

A semmisségi törvény megalkotásának szükségességéhez vezető utat Mikó Zsuzsanna vázolta, azaz összegezve, hogy milyen problémák merültek fel a fent említett törvényességi óvás és a perújrafelvétel esetében. Az egyértelmű volt, hogy konceptciós ítéletekről volt szó, azonban „ha a Nagy Imre és társai ügyében alkalmazott törvényességi óvás keretei között próbáltak volna jogi megoldást találni, abban az esetben a bíróságot kötötte volna az eredetileg megállapított tényállás. Ebben az esetben azonban semmiféle jogértelmezéssel sem lehetett volna elérni a korábbi vádlottak teljes felmentését.”³⁴ Szíjártó Károly³⁵ legfőbb ügyész pedig sok más mellett a perújrafelvételt leginkább azért nem tartotta megfelelőnek, mert egyes vádpontok kapcsán – hiába konceptciósan születtek – „sok esetben felmerülhetnének [még így is] olyan tényállások, amelyek az ügyek elbírálásakor hatályos törvények szerint bűncselekmények voltak.” Így nem lehetne pl. Grósz érseket sem felmenteni a valutaüzérkedés és külföldre szöktetés vádpontjai alól.³⁶ Mindezeket az akadályokat oldotta

³³ 1985–1990 közötti Országgyűlés Naplója 1998b. 6827–6833.

³⁴ MIKÓ 2011. 9.

³⁵ Szíjártó Károly (1927–2014): jogász, bíró, 1948–1950 között az Igazságügyi Minisztérium Büntetőügyi Osztályán letartóztatási intézeti hadnagy, 1951-ig a Budapesti Büntetőtörvényszék bírósági fogalmazója. 1951-ben a Katonai Felsőbíróságon tanácsjegyző lett, hadbíróként 1952 és 1955 között a Pécsi Hadbíróság elnökhelyettese, valamint 1953-tól a Katonai Felsőbíróság ítélembírája, majd 1955-től folytatódóan 1975-ig a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának bírása, végül 1990-ig Magyarország legfőbb ügyésze. Mint katonatiszt 1954-től százados, 1957-től őrnagy, 1963-tól alezredes, 1970-től ezredes, 1975-től vezérőrnagy.

³⁶ MIKÓ 2011. 9.

fel a semmisségi, azaz az 1990. évi XXVI. törvény³⁷, melynek következtében ex lege semmisnek kellett tekinteni az elítélt személyekkel szemben lefolytatott büntetőeljárás valamennyi szakaszát (nyomozás, vádemelés, bíraskodás). Az események jogi szempontból negligálásra kerültek, mint-ha meg sem történtek volna.³⁸

Az Országház erkélyéről 1989. október 23-án kikiáltották a Magyar Köztársaságot, ezzel jelképesen is megtörtént a rendszerváltás. A kormány élén azonban 1990. május 23-ig még a volt rendszer egyik reformpolitikusanak számító Németh Miklós maradt továbbra is. Dankó érsek a meginduló változásokat látva, újabb kísérletet tett elődje ügyében. 1990. május 11-én újfent levélben fordult Kulcsár miniszterhez³⁹, mivel az Országgyűlés március 14-i ülésén elfogadta az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló fent említett XXVI. törvényt, mely március 31-el hatályba is lépett.⁴⁰ *„Annak kimondása, hogy a törvény az elítélést semmisnek tekinti, az elítélt jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását jelenti.”* – fogalmazott az Országgyűlés előtt a miniszter a törvény előterjesztésekor, majd később ki is hangsúlyozta: *„Az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló törvényjavaslat elfogadása esetén nincs már szükség és jogi indok sem a törvénnyel érintett ügyekben az egyedi eljárások lefolytatására. Ennek a törvénynek az alapján jogilag is semmis például a Mindszenty József hercegprímás és sorstársai ügyében hozott ítélet éppen úgy, mint a különböző, úgynevezett összeesküvésű perek, a papság, a parasztság, a különböző szakemberek, tudósok és munkások megfélemlítését szolgáló büntetőeljárások sok-sok szenvedőjének ítéletei. Fejet kell hajtánunk az ártatlanul elítéltek és hozzátartozóik előtt, és ha nem is ez az Országgyűlés, és nem is ez a Kormány követte el a most jóváteendő bűnöket, kövessük meg a nemzetet az államhatalom nevében.”*⁴¹

³⁷ Törvénytár.

³⁸ KAHLER 2014. 122. Alapvetően az 1985–1990 között ülésező Országgyűlés 1988–1990 között hajtotta végre a rendszerváltást elősegítő jogszabályok elfogadását és hatályba léptetését. Vö. LUGOSI-SZABÓ 2017. 112.

³⁹ KFL. I. 1. c. Grösz 608/1990.; DANKÓ 1990a. mell. 7.; DANKÓ 1990b. 3.; KULCSÁR 1990. 7.

⁴⁰ DANKÓ 1990d.

⁴¹ 1985–1990 közötti Országgyűlés Naplója 1998b. 6827–6833. – Az Országgyűlés 338 igen, 1 nem és 9 tartózkodás mellett szavazta meg a törvényjavaslatot.

A rehabilitáció – 1990. május 18.

Grösz és társai rehabilitációjának felügyelete volt Kulcsár Kálmán miniszter utolsó nagyobb jelentőségű ténykedése, ugyanis az első szabad választásokat követően Antall József⁴² miniszterelnök 1990. május 23-i hivatalba lépésével Balsai István⁴³ vette át az igazságügyi tárca vezetését. Azonban egy nappal még ezt megelőzően Kulcsár rendelkezett, hogy a Grösz-perben elítéltek semmisségi igazolásait küldjék meg Dankó érseknek.⁴⁴

A Fővárosi Bíróság május 18-án tárgyalta le a Grösz-per során koncepciók eljárásban elítéltek ügyét. Mindennek során Vathy Ákos⁴⁵ bíró, a Fővárosi Bíróság elnökhelyettese a vonatkozó törvényt figyelembe véve az 1951-ben hozott ítéleteket semmisnek mondta ki. Dankó László körlevél útján értesítette a papságot és a híveket.⁴⁶ Széll János⁴⁷ érseki irodaigazgató pedig a közvélemény tájékoztatása céljából megküldte

⁴² Antall József Tihamér, dörgicsei és kisjenei (1932–1993): orvostörténész, muzeológus; a rendszerváltás utáni első szabadon választott kormány miniszterelnöke 1990-től haláláig. A Magyar Demokrata Fórumnak is elnöke. Id. Antall József (†1974) II. világháború utáni újjáépítési miniszter, a lengyel háborús menekültek megsegítőjének fia. Vö. BÖLÖNY–HUBAI 2004. 279.

⁴³ Balsai István Ákos (*1947): ügyvéd; 1990 és 1994 között az Antall- és Boross-kormányok igazságügy-minisztere. 1990-től 2005-ig a Magyar Demokrata Fórum tagja és 2004-ig országgyűlési képviselője, 2005 és 2011 között a Fidesz tagja és országgyűlési képviselője, 2011-től alkotmánybíró. Vö. BÖLÖNY–HUBAI 2004. 283.

⁴⁴ KFL. I. 1. c. Grösz 655/1990. Grösz semmisségi igazolásán kívül Bozsik Pálét, Farkas Endréét, Csellár Istvánét és Endrédi Vendelét is Kalocsára küldték meg. 1989. szeptember 27-én Budapesten kelt levelében Farkas Endre leánya, Szabó Ferencné Farkas Erzsébet is Dankó érsek segítségét kérte édesapja ügyének mielőbbi kedvező rendezése ügyében. (KFL. I. 1. c. Grösz ikt. sz. n./1989)

⁴⁵ Vathy Ákos (†1995): bíró, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság és a Fővárosi Bíróság büntető kollégiumának egykori vezetője; Lázár Ervinné Vathy Zsuzsa (†2017) író testvére.

⁴⁶ Grösz József érsek rehabilitációjának ügye 1990.

⁴⁷ Széll János (1927–2007): 1951-ben szentelték a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye papjává. Lelkipásztori feladatok után 1984-től főegyházmegyei általános gondnok és az érseki székház gondnoka, 1988-tól érseki irodaigazgató, 1990 és 1993 között provikárius, 1993-tól a volt kalocsai részek püspöki helynöke, 1993-tól a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye általános gondnoka. 1981-ben lett a Kalocsai Főszékes-egyházi Káptalan tagja.

másolatban Gröss semmisségi igazolását a Petőfi Népe, a Kalocsai Néplap, az Új Ember és a Magyar Kurír szerkesztőségének.⁴⁸

Ettől függetlenül, meg sem várva a Fővárosi Bíróság rehabilitációs ítéletét már május 17-én a Szalóki István tanácselnök⁴⁹ és a Szabó István VB. titkár jelenlétében összeülő városi tanács egyhangúan Gröss József néhai kalocsa-bácsi érseknek post mortem Kalocsa Város Díszpolgára címet adományozta. Szalóki azonban az erről szóló határozatot csak augusztus 20-án a Nagyboldogasszony Főszékesegyházban lezajlott misét követően olvasta fel ünnepélyes keretek között Dankó érsek, a hívek és Gröss ausztriai rokonainak jelenlétében.⁵⁰ A Gröss érsek tiszteletére állítandó kalocsai emléktábla ötlete már korábban, február folyamán felmerült Lakatos János kalocsai tanár részéről.⁵¹

Ilyen előzmények után természetesnek vehető, hogy más jelentős kalocsai érsekek mellett, Gröss Józsefről is utcát neveztek el a városban 1993-ban⁵², majd pedig a 2000-re a kalocsai Szent István útból, a Főutcán kihasított sétálóutcává alakított szakaszon felállított érsek-szobrok között az akkor már tíz éve rehabilitált főpásztor tiszteletére is szobrot⁵³ emeltek, „Gröss József (1943–1961) a város védelmezője, koncepció per eliteltje” felirattal. Mindezekkel a Grössre vonatkozó kalocsai lieu de mémoire-t⁵⁴ is erősítették. A személyével kapcsolatban kialakult emlékezésről alább foglalkozunk részletesebben is.

⁴⁸ KFL. I. 1. c. Gröss 608/1990.; KFL. I. 1. c. Gröss 655/1990.

⁴⁹ Szalóki István 1983–1990 között volt Kalocsa Város Tanácsának elnöke.

⁵⁰ KFL. I. 1. c. Gröss ikt. sz. n./1990.; N. n. 1990a. 3.; F. P. J. 1990. 1–2.

⁵¹ KFL. I. 1. c. Gröss 344/1990.

⁵² Asbóth 2013.

⁵³ *Kő Pál* (*1941): eredeti nevén Pataki Lajos, majd Maczky Levente Lajos, Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas szobrászművész alkotása.

⁵⁴ Francis Yates (*The Art of Memory*. Chicago 1966.) által ösztönözve, Pierre Nora azoknak a helyszíneknek az elnevezésére javasolta a kifejezést, amelyeken az emlékezet alakot ölt. Vö. APOR 2002. 68.; Pierre Nora szavaival élve: „A lieu de mémoire-ok elsősorban maradványok, az emlékezetmegőrző tudat végső formái egy olyan történelemben, mely azért előhívja azokat, mert már nem ismeri őket.”, továbbá „a lieu de mémoire alapvető létoka az idő megállítása, a felejtés munkájának megakadályozása, a dolgok állásának rögzítése, a halál halhatatlanná tétele, a spirituális anyagba foglalása – ahogy a pénz egyedüli emlékezete az arany – abból a célból, hogy a jelentés maximumát hozza ki minimális jelekből, világos az is – s egyébként ez teszi ezt izgalmassá –, hogy a lieu de mémoire-ok csak az átalakulásra való képességük, jelentéskörük állandó felélesztése és elágazásainak előreláthatatlan bokrosodása révén élnek.” I. NORA 1999.

In memoriam Grösz József: Az érsek „utóélete” 1961-től napjainkig

Grösz József mai megítélése leginkább pozitív. Az érsek személyét és működését mi 2010-ben kezdtük kutatni.⁵⁵ Az emlékezettörténeti áttekintést mind a kulturális, mind a kommunikatív emlékezet irányából szeretnénk ezúton vázolni. Ugyan szeretnénk volna periódusok szerint elemezni, hogy mikor miként emlékeztek, beszéltek Grösz érsekről, ettől azonban bizonyos mértékű forrástípus-hiányosságból adódóan el kellett tekintenünk, így az emlékezési stádiumok egymásra épülését vettük ezúttal alapul, noha egyetértünk vele, hogy ez talán nem megszokott bemutatása a témának. Az említett nehézségek azonban végül az e mellett való döntésre ösztökéltek bennünket.

A kommunikatív emlékezetben

A kommunikatív emlékezet szerint, itt az úgymond népi, esetleg anekdotázó visszatekintést emeljük ki egy-egy személy vagy esemény kapcsán. Ennek kutatási forrását jelen esetben az oral history módszere szolgáltatja.⁵⁶ Az ehhez kapcsolódó, illetve ráépülő, kiegészülő kulturális emlékezetre pedig majd a következő alfejezetben térünk ki bővebben.

Érdekelt minket, hogy milyen kép él az emberekben, s elsősorban a kalocsaiakban – akik egy városban éltek vele – Grösz érsekről. Többekkel is sikerült szót váltanunk, néhányukkal bővebben is.⁵⁷ Az általános tapasztalat az volt, hogy nagy tisztelettel és kimondottan szeretettel emlékeznek rá. Az idősebbek és fiatalabbak tapasztalása természetesen más és más volt, de elmondható, hogy azok, akik személyesen már nem ismerhették, és csak általános ismerettel rendelkeztek az érsekről,

⁵⁵ Vö. SÁGI 2011.

⁵⁶ Ua. 62–63.

⁵⁷ Szóbeli közlők: Szőkéné Kollányi Erzsébet (1923–2015) tanítónő, Kalocsa, 2011. január 24., Kollányi Ferenc (†1933) egyháztörténész, nagyvárad kanonok unokahúga; Bogdán Istvánné Villányi Katalin (*1941) kertészmérnök, Kalocsa, 2010. július 9.; Vén József (1939–2017), Kalocsa, 2011. január 28.; valamint Hesz Károly (1930–2018) kisiparos, Kalocsa, 2010. július 22., az érseki kastély volt gondnoka, volt kalocsai önkormányzati képviselő; és írásbeli közlő: Tölgyes Ferenc (*1937) a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye ny. áldozópapja, érseki tanácsos, Veszprém, 2015. július 17. vö. LAKATOS 2017.

felmenőiknek köszönhetően pozitív alakként gondolnak rá. Személyének kilétével – legalábbis akikkel találkoztunk – tisztában volt mindenki. A szovjet megszálláskor mutatott helytállását általánosan hangoztatta valamennyiük – noha az a valóságban nem pontosan úgy történt, ahogyan azt a szájhagyomány átörököltette. Természetesen a „*Kalocsa megmentője*”, „*város védelmezője*” címre így is rászolgált a főpap. Valójában mind a német, mind a szovjet megszálláskor tanúsított magatartása is alkalmassá tette arra, hogy kiérdemelje ezt a titulust.⁵⁸

Mindezen emlékek, melyek az érsek kapcsán elhangzottak, az úgy-mond „nagy történelem” szempontjából legtöbb esetben nem igazán mérvadók, helyi, közösségi szinten azonban fontosak lehetnek. Számkra az érsek személyének, pontosabban pedig a személyiségének a megismerésében, ábrázolásában és annak megértésében jelentettek ezek segítséget. Ezekből az emlékekből egy, a híveit szerető, odafigyelő ember képe rajzolódik ki, aki amellett, hogy tisztában volt a pozíciójából adódó jogaival, kötelezettségeivel és nagy felelősségével, igencsak emberközeli, egyszerű, joviális és barátságos természetű személyt vetít a kutató elé. Olyan papot, aki gondos és figyelmes pásztora nyájának. „*Gröss mint jószágos atya viszonyult papjaihoz, hívekhez.*” – írta róla az 1960-ban általa utolsók között Kalocsán felszentelt és még élő papok egyike 2015-ben.⁵⁹

A teljesség igénye nélkül néhány emberi példát hozunk fel, melyek egy-egy momentum erejéig mutatják be a fentebb jellemzett barátságos, közvetlen és figyelmes embert. Ezek természetesen a privát emlékezés példái, de részét képezik a kommunikatív és ebből eredeztetően a kulturális emlékezetnek is. Egyik hölgy-tanú élénken emlékezett vissza, hogy egy József-napkor, még gyerekként a kastély udvarán énekeltek a főpapnak, így köszöntve fel őt, aki egy ablakból hallgatta őket, majd lejött hozzájuk és cukorkával köszönte meg éneküket. Egy másik – 2017-ben elhunyt – adatközlő ugyancsak egy József-napra emlékezett vissza, az 1946-osra, melyen iskolájából⁶⁰ a kastélyhoz hívták a Józsefeket, így őt is mint

⁵⁸ 2011-es Gröss József Emlékév keretében rendezett konferencián, október 3-án Kalocsán hangzott el előadásunk a témában: *Kalocsa megmentője, Gröss József érsek (1944–1946)* címmel. Meghallgatható a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (továbbiakban: KFL) honlapján (<http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/gross-emlekev-zarorendezveny-kalocsa-20111003>) (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 3.), az ebből készült tanulmány olvasható: SÁGI 2017. 62–80.

⁵⁹ Tölgyes Ferenc levele Sági Györgynek. Veszprém, 2015. július 17.

⁶⁰ kalocsai jezsuita gimnázium

kisdiákat, s itt az érsek köszöntötte őket, s druszáit a fenti éneklőkhöz hasonlóan megajándékozta. A gyermekek iránt az érsek különösen figyelmes volt mindig, hosszabb idő után is rendszerint név szerint szólította őket – és másokat is. Mindig volt kedves szava hozzájuk, odafigyelt arra, akivel éppen beszélt. *„A visszaemlékezők részéről egyébként tipikus, visszatérő elem ez a néven szólítás, amin általában meglepődtek, mivel nem gondolták, hogy az érsek egy-két találkozás után megjegyezte a nevüket.”*⁶¹

Előbbi hölgy a bér málkozásának nem szokványos módját is megosztotta velünk. Ugyanis a szertartás napjára nagyon lebetegedett, magas láza volt, de mivel társaihoz hasonlóan már felkészült, így szerette volna megkapni a szentséget. Nem emlékszik arra, hogy hogyan, de a keresztanyjának sikerült elérnie, hogy az érsek tekintve a körülményeket ne a templomban, a szertartáson, hanem helyette még előtte, gyenge állapotára tekintettel a sekrestyében szolgáltatta ki a lényegre szorítkozva a bér málás szentségét.

Egy másik hölgy, egy harmadik, azóta szintén elhunyt közlőnk az 1948-as fatimai miséket⁶² idézte fel, melyek után az érsek a Szent József-zárdatemplomból sétált vissza a kastélyba, s a gyerekek versengtek azért, hogy kit fog kézen fogni. A szülők nagy megtiszteltetésnek vették, ha az ő gyerekük lett a szerencsés kiválasztott.⁶³ Ő említette meg azt is, hogy az 1940-es évek második felében nem egyszer lehetett látni, ahogy Grösz Sztrilich Károly⁶⁴ társaságában ment a buszállomásra, hogy távol-sági busszal utazzon fel Budapestre.

Ahogy a kártyakedvelő érsek naplójából⁶⁵ is kiderül, s a közlők is mind megemléstettek: az érsek járt-kelt Kalocsán, gyakran egymagában, s szóba elegyedett a járókelőkkel, érdeklődött felőlük. Gyónni is mindig gyalog ment át a jezsuita Szent István-templomba, útközben beszélgetve azzal, akivel éppen találkozott: „beült a templomok hátsó soraiba a litániákon..., a gyerekeknek fűzfasípot faragott a Vajas partján (ebben kifejezetten

⁶¹ Vö. LAKATOS 2011.

⁶² A nevezett zárdatemplom fatimai búcsújáróhely, melyben májustól októberig minden hó 13. utáni vasárnap búcsú.

⁶³ A gyerekek számára az sem lehetett közömbös, hogy a kastély kapujába érve cukorkát kaptak a főpaptól.

⁶⁴ Sztrilich Károly (1918–1964): Eredetileg Strilich, horvátosan Karlo Strilić, Grösz József érsek bizalmas munkatársa. Az 1951-es Grösz-perben őt is elítélték. Évtizedeken keresztül szolgált aulistiként Kalocsán. Diós 2008, 499.

⁶⁵ TÖRÖK (Grösz) 1995.

ügyes volt, egy alkalommal emiatt késett el az iskolanővérektől, akik már aggódni kezdtek érte). Az akkori gyermekek közül néhányan ma is őriznek Grósz érsektől származó fűzfásipot.⁶⁶ – írta róla Lakatos Andor egy 2011-es megemlékezésre. Olyan is megesett, hogy hallotta, hogy di-csérnek egy mesterembert, s fogta magát és felkereste, hogy személyesen is megtapasztalja a hallottakat.

Mindezen példák egy egyszerű, magas hivatalával egyáltalán nem hivatkozódó és empatikus embert jelenítenek meg.

A kulturális emlékezetben

Jelen elemzés során a fentebb tárgyalt kommunikatív mellett, a kulturálisnak nevezett emlékezetről is szót kell ejteni, mely ráépül az előzőkre. Ezen belül is két csoportot különítenénk el. Egyikbe az illető személyiségének ábrázolását elősegítő informális emlékeket sorolnánk, amelyek nem a nyilvánosság előtt tevékenykedő személyre utalnak. Ezek más szóval egyéni emlékezeti elemeknek nevezhetők, amelyeknél meglátásunk szerint az eredetük még nagyobb hányadban a kommunikatív emlékezetben ismerhetők fel. Tehát másképpen fogalmazva, ezek az emlékek részben, azaz bizonyos fokig még átmenetben állnak a kulturális emlékezet felé, a kommunikatív felől, röviden tehát a Jan Vansina által „sodródó hasadéknak” nevezett területen billegnek.⁶⁷ A másik csoport értelemszerűen a formálisabb kollektív emlékezet. Itt a bizonyos pozíció betöltője, esetünkben Grósz mint metropolita érsek és a Magyar Katolikus Püspöki Kar az idő szerinti elnöke, tehát mint hivatalos viselő személy van a középpontban, azaz, hogy ebben a minőségében mit tett és ez alapján miként jelenik meg alakja az egyházi és világi társadalom politikai emlékezetében. Röviden szólva tehát, hogy milyen kép él róla a közvéleményben, illetve az utókorban (pl. a „város megmentőjeként” a megsemmisítések idején).⁶⁸ Tehát, Erős Ferenc megfogalmazásával élve „ez utóbbiban csapódnak le a nyilvános emlékezet tartalmi és témái, itt érintkeznek, itt kapcsolódnak össze a magán-emlékezetek, itt dolgozódnak ki a kollektív (társadalmi-, réteg-, és csoport-) identitások a maguk hagyományaisal, reakciómódjaival, mitológiájával, narratívumaival.”⁶⁹

⁶⁶ LAKATOS 2011.

⁶⁷ ASSMANN 2013. 50.

⁶⁸ Vö. Uo. 40–41. Konkrétan utóbbiak kapcsán l. SÁGI 2017.

⁶⁹ ERŐS 1992. 98.

Ide sorolhatjuk a közösségeken belüli, pl. városi és egyházi megemlékezéseket, valamint a sajtótermékeket, illetve az illető személy térbeli és/vagy szellemi megjelenítését is. Itteni alcsoportot alkotnak a tudományos rendezvények és írások is, amelyek lényegüket tekintve objektivitásra – de legalábbis az Erik H. Erikson által tanácsolt „*fegyelmezett szubjektivitásra*”⁷⁰ – törekedve csakugyan az illetőről emlékeznek meg.

Álljon itt egy rövid áttekintés a Grösz halála utáni bő fél évszázadból arról, hogy miként tekintett az emlékezetpolitika a főpapra 1961-et követően, hivatalos szinteken: természetesen ez az egyházi és az állami szinten különböző volt. Már közvetlenül halála után államilag igyekeztek minél inkább korlátozni, hogy ravatalát felkeressék, temetésén részt vegyenek az emberek, a hívek. Ezekről Szakács Gyula megyei egyházügyi főelőadó, miniszteri biztos jelentéseiből világosan értesülhet a kutató.⁷¹ Azon kívül, hogy személyiségéből adódó pozitív tulajdonságait elismerték állami részről, ennél jobban nem kívántak vele foglalkozni, s nem is igazán foglalkoztak egészen a rendszer bukásáig.

Egyházi körökben a helyzet a következő volt: abban akkoriban és ma is egyetértés uralkodik, hogy Grösz a XX. századi magyar katolicizmusnak jelentős és igen fontos alakja volt, még ha Mindszenty meghurcoltatása mellett az ő vesszőfutása és az egyházért vívott küzdelmei talán kevésbé találtak visszhangra, mint a hercegprímáséi. Meglátásunk szerint ezért is emlékezete kevésbé országos, mint inkább helyi szinteken maradhatott meg. Ott, ahova valamilyen kötődése volt személyének, úgymint Féltoronyban,⁷² Győrött, még inkább Szombathelyen „*de főleg itt Kalocsán sokan nagy szeretettel emlékeznek meg a Megboldogultról*” – írta róla harmadik utóda, Dankó László kalocsai érsek 1989-ben.⁷³ Mindez Grösz a fentiekben már említett *lieu de mémoire*-jét alapozta meg, amelyre a konkrét materiálisabb példák alább még olvashatók.

Az általunk kutatott kalocsai források bizonyága szerint egyházilag is csak 1988-tól kezdtek el személyével intenzívebben foglalkozni, tehát valamivel korábban, mint államilag. Rendhagyó módon 1988. március 19-én, Szent József napján ünnepelték meg a kalocsai Szent József-zárdatemplomban Grösz József érsek születésének

⁷⁰ BÁLINT 2014. 28.

⁷¹ SÁGI 2016. 46.

⁷² Féltorony, Grösz érsek szülőfaluja jelenleg az ausztriai Burgenlandban található, német néven Halbturn.

⁷³ KFL. I. 1. c. Grösz 1046/1989.

centenáriumát.⁷⁴ A koncelebrációs szentmisét Paskai László⁷⁵ prímás, esztergomi érsek mutatta be, a homíliát Dankó érsek mondta. A szentmisén részt vett Pataky Kornél⁷⁶ győri megyéspüspök, Zakar Polikárp⁷⁷ ciszterci generális apát, s a néhai érsek ausztriai rokonsága. A szentmisét követően Dankó mellett Miklós Imre⁷⁸ államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke is koszorút helyezett el Grősz nyughelyénél a Nagyboldogasszony Főszékesegyház Érseki Kriptájában.⁷⁹ Miklós a nap folyamán Ijjas József⁸⁰ emeritus érseket is felköszöntötte névnapja alkalmából.⁸¹ Március 21-iki írásában Gergely Jenő történész a Magyar Nemzetben emlékezett meg az érsekről.⁸² Halálának huszonnyolcadik évfordulóján, 1989. október 3-án is ünnepi megemlékezést tartottak Kalocsán, melyre Stefan László⁸³

⁷⁴ Grősz József 1887-ben született december 9-én.

⁷⁵ *Paskai László* (1927–2015): 1949-ben örökfogadalmat tett ferences rendi szerzetes, rendi neve Pacifik. 1951-ben szentelték pappá. 1978-tól veszprémi apostoli kormányzó és bavgalianai címzetes püspök, 1979 és 1982 között veszprémi megyéspüspök, majd 1987-ig kalocsai koadjutor érsek. 1987–1993 között esztergomi, majd 2002-ig esztergom-budapesti érsek, egyúttal 1987 és 2002 között Magyarország primása, 2003 elejéig esztergom-budapesti főegyházmegyei kormányzó. 1986–1990 között állt a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia élén. II. János Pál pápa 1988-ban kreálta bíborossá.

⁷⁶ *Pataky Kornél* (1920–1998): 1938-ban megkezdte a bencés noviciátust, 1944-ben a Csanádi Egyházmegye papjává szentelték. 1949-től püspöki titkár, 1957-től püspöki irodaigazgató. 1958-tól volt a káptalan tagja, 1969-től annak nagyprépostja. 1973-tól provikárius, 1974-től csanádi püspöki helynök. 1975 és 1976 között győri apostoli kormányzó és geri címzetes püspök, majd 1991-ig győri megyéspüspök.

⁷⁷ *Zakar Polikárp* (1930–2012): eredetileg Zakar Ferenc. 1948-ban lett ciszterci szerzetes, 1950-ben előjárói Rómába küldték. 1955-ben szentelték pappá Svájcban. Több pápai és szerzetesi egyetemen is tanított, majd 1985-től 1995-ig a rend generális apátja volt. 1996-tól zirci apát, majd 2000–2008 között főapát, végül 2010-ig főapáti joghatósággal ellátott adminisztrátor.

⁷⁸ *Miklós Imre* (1927–2003): 1951-ben került az Állami Egyházügyi Hivatal állományába. 1953-tól annak egyházpolitikai osztályvezetője, 1956-tól elnökhelyettese, 1971-től 1989-ig annak elnöke.

⁷⁹ KFL. I. 1. c. Grősz 387/1988.; Dankó 1988.

⁸⁰ *Ijjas József* (1901–1989): eredetileg Ikotity József, horvátosan Josip Ikotić – 1925-ben szentelték pappá. Bácska visszacsatolása után Szabadka székhellyel érseki biztós. 1964-től tagaratai címzetes püspök és csanádi apostoli kormányzó, majd 1969 és 1987 között kalocsai érsek, haláláig emeritus érsek.

⁸¹ N. n. 1988. 2.

⁸² KFL. I. 1. c. Grősz 387/1988.; DANKÓ 1988.; Gergely Jenő (1944–2009): történész, 1991-től az MTA doktora, 1968-tól haláláig az ELTE oktatója.

⁸³ *Stefan László* (1913–1995): 1936-ban szentelték pappá, majd 1954-től lett Burgenland

kismartoni megyéspüspököt kérte fel Dankó a koncelebrációs szentmise levezetésére.⁸⁴

Az első kulturális rendezvény szervezésére, amely mások mellett Grósz érseknek az egyházüldözések idején betöltött szerepéről és munkásságáról emlékezett meg, még rehabilitációja előtt 1989 novemberében került sor. A budavári Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 1990 elejétől december végéig kívánta ezt prezentálni, amelyen mind a Mindszenty-, mind pedig a Grósz-per bemutatásra került. A kiállításra a múzeum Kalocsáról is kapott kölcsön tárgyakat.⁸⁵ Mindemellett a Kalocsai Művelődési Házban is az akkorra már rehabilitált főpap tiszteletére emlékkiállítás készült, amelyet 1990. augusztus 12-én Dankó László nyitott meg. A kiállítás a hónap végéig volt látogatható, amelyen a Legfőbb Ügyészség által visszaszolgáltatott, az érsek perében lefoglalt levelek és naplója is bemutatásra került.⁸⁶

Innentől kezdve napjainkig Grósz József érsek munkásságának kutatása és működésének akadályok nélküli bemutatása, a rá való nyílt megemlékezés zöld utat kaphatott a rendszerváltással. Pappá szentelésének századik, bebörtönzésének hatvanadik, szabadulásának ötvenötödik és halálának ötvenedik évfordulója alkalmából 2011-ben a Kalocsa–Kecskeméti Főegyházmegye emlékévvvel tisztelgett az egykori főpásztor előtt. Ennek során könyvbemutatóval,⁸⁷ emlékkiállítással⁸⁸ és konferenciával⁸⁹ adóztak a néhai érsek emlékének. Bábel Balázs⁹⁰ kalocsa–kecskeméti

apostoli kormányzója. 1956-ban szentelték Metellopolis címzetes püspökévé. 1960 és 1992 között volt az újonnan megszervezett Kismartoni Egyházmegye első megyéspüspöke.

⁸⁴ KFL. I. 1. c. Grósz 1046/1989.; KFL. I. 1. c. Grósz 1177/1989.

⁸⁵ KFL. I. 1. c. Grósz 1309/1989.

⁸⁶ N. n. 1990b. 1.; MTI 1990. 1.; N. n. 1990c. 5, 7.; N. n. 1990d. 9.

⁸⁷ A bemutatásra 2011. május 19-én került sor Kalocsán, a könyv adatai: KÁLMÁN Peregrin OFM: *Dokumentumok Grósz József kalocsai érsek hagyatékából 1956–1957*. Budapest, 2011.

⁸⁸ „Szívet szívért – Cor pro corde” Grósz József emlékkiállítás, Kalocsa, 2011. május 19.–október 30. (A kiállítást rendezte: Lakatos Adél)

⁸⁹ Grósz József Emlékkonferencia, Kalocsa, 2011. október 3. – TÓTH Krisztina: *Grósz József szombathelyi egyházkormányzása (1936–1944)*; SÁGI György: *Kalocsa megmentője, Grósz József érsek (1944–1946)*; SZABÓ Csaba: *Grósz József kalocsai érsek fogsága és szabadulása (1951–1956)*; KÁLMÁN Peregrin OFM: *Az érsek és a püspökjelölt. Grósz József és Belon Gellért (1959–1961)*; MÓZESSY Gergely: *Grósz érsek „utolsó csatája”. Egy határozott kiállítás Shvoy Lajos püspök mellett (1961)*.

⁹⁰ Bábel Balázs (*1950): 1976-ban szentelték pappá. 1999 februárjában lett

érsek vezetésével tartott szentmisét követően megkoszorúzták Gröss József sírhelyét az érseki kriptában. Az eseményen Török Ferenc polgármester is tiszteletét tette.⁹¹

Kalocsához hasonlóan a ma Ausztriában lévő szülőfalujában, Féltoronyban is megemlékeztek ekkor a néhai mosolygós főpapról. A Szent József-templom előtti róla elnevezett téren Zsifkovits Egyed⁹² kismartoni megyéspüspök áldotta meg az érsek mellszobrát, méltatva „Gröss Józsefnek, »az embernek, kereszténynek és lelkipásztornak« a szenvedésben is megnyilvánuló keresztény tanúságtételét, jóságát, jámborságát.”⁹³ Ezzel az ottani emlékezeti helyet teljessé téve, hisz Gröss itt a templomban részesült a keresztségben, s tartotta 1911-ben első szentmiséjét. Később róla nevezték el a teret, ahol az emlékművet is felállították.

Az emlékezet egyéb megnyilvánulásai

Kutatásunk során áttekintettük az 1970-től máig megjelent általános- (8. osztály) és középiskolai (12. illetve 4. osztály) történelem tankönyveket is,⁹⁴ hogy megismerjük, milyen formában jelent/jelenik meg a XX. századi

kalocsa-kecskeméti koadjutor érsek, majd Dankó érsek halálát követően áprilistól a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye érseke és metropolitája.

⁹¹ N. n. 2011.; Dávid 2011.; Török Ferenc (*1957): rajz-földrajz szakos tanár, üzletember. A Fidesz tagjaként 2010–2014 között Kalocsa polgármestere, majd 2014-től önkormányzati képviselő.

⁹² Zsifkovits Egyed János (*1963): Németújváron szentelték pappá 1987-ben, 2010 óta kismartoni megyéspüspök.

⁹³ ROSDY 2011.

⁹⁴ A teljesség igénye nélkül: Történelem IV. 1944–1990. Szerk. BORSÁNYI György. Budapest, 1991.; RUBOVSKY 1992.; SEIFERT Tibor: Magyarország története, 1938–1990. Budapest, 1993.; BENKES Mihály et al.: Történelem IV. 1914–1990. Budapest, 1993.; Bardocz 1995.; BALOGH Endre: Történelem a gimnázium IV. osztálya számára. Budapest, 1980.; JÓVÉRNÉ SZIRTES Ágota: Történelem a gimnázium IV. osztálya számára: a legújabb kor története. Budapest, 1987.; BALOGH Endre – MANN Miklós: Történelem a szakközépiskolák IV. osztálya számára. Budapest, 1988.; BALOGH Endre: Történelem a dolgozók középiskolái számára 4. Budapest, 1973.; BALOGH Endre: Történelem a gimnáziumok IV. osztálya számára. Budapest, 1972.; SALAMON Konrád: Történelem IV. a középiskolák számára. Budapest, 1999.; FELKAI László: Útmutató a gimnáziumok esti és levelező tagozata számára: Történelem, 4. osztály. Budapest, 1971.; BENKES Mihály et al.: Történelem IV.: 1914–1998: A középfokú iskolák számára. Budapest, 2001.; KOVÁCS István – KOVÁCSNÉ Bede Ágnes: Történelem 12. osztály. Debrecen, 2001.; DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó: Történelem IV. Budapest, 2003.; BORONKAI Szabolcs et al.: Történelem 12.: A középiskolák számára. Budapest, 2016.; BIHARI Péter – DOBA Dóra:

magyar történelemoktatásban Grösz József alakja: a tapasztalatunk azonban igen leomló volt.

A rendszerváltást megelőzően megjelent tankönyvekben jószerevével meg sem említik, azt követően is csak elvétve, leginkább a koncepciók perек kapcsán kerül elő mint példa. „1951-ben látványos koncepciók pert indítottak Grösz József kalocsai érsek ellen.” – olvashatjuk egy 1992-es oktatási segédkönyvben.⁹⁵ Leginkább azonban Mindszenty bíboros személye jelenik meg a közoktatásban, egyre bővebben az 1990-es évektől napjainkig, korábban ő sem igazán. Néhány mondat erejéig az alábbi magyar katolikus és protestáns püspökök kerülnek még említésre 1990 után: Apor Vilmos⁹⁶, Márton Áron⁹⁷, Ravasz László⁹⁸ és Ordass Lajos.⁹⁹

Grösz József tekintetében azonban szerencsénk van, mert rendelkezünk egyaránt képi- és hanganyaggal is az érsekről. A fényképekből bepillantást nyerhetünk egyházi feladataiba és közéleti tevékenységébe egyaránt. Külön kiemelendők az 1943-as kalocsai székfoglalásán készült

Történelem a 12. évfolyam számára. Budapest, cop. 2006. etc. etc.

⁹⁵ RUBOVSKY 1992. vö. BARDOCH 1995.

⁹⁶ Apor Vilmos, *altorjai báró, Boldog* (1892–1945): erdélyi arisztokrata család sarja, Innsbruckban végezte a teológiát, 1915-ben szentelték pappá. Gyulán szolgált lelkipásztoroként különböző pozíciókban, 1929-ben címzetes csolti apáttá nevezték ki. 1941 elejétől haláláig állt a Győri Egyházmegye élén püspökként. Egy orosz katona lövedéke életveszélyesen megsebesítette, mikor a püspökvárban bújtatott nők védelmére kelt. 1997-ben avatták boldoggá, mint vértanút.

⁹⁷ Márton Áron (1896–1980): 1924-ben szentelték pappá, 1930-tól a püspöki aulában szolgált, 1938-tól kanonok, majd erdélyi apostoli kormányzó, évvégétől erdélyi püspök haláláig. 1951-ben a román hatóságok börtönre ítélték, 1957–1967 között háziőrizetben tartották.

⁹⁸ Ravasz László (1882–1975): 1903–1905 között Bartók György püspök titkára volt. 1918-ban lett az Erdélyi Egyházkerület főjegyzője, majd 1921-től dunamelléki református püspök. 1948-ban állami nyomásra minden tisztségéről lemondani kényszerült, a közélettől pedig visszavonult, 1953-ban lelkészként is nyugállományba vonult. 1956-ban a forradalom idején a református Országos Intézőbizottság vezetőjévé választották, s törvényes püspökként ismerték el. A szabadságharc bukása után a Megújulási Mozgalmat szervezte meg, de állami nyomásra ennek munkája megakadt. 1957-ig szolgálhatott csupán, ekkor ismét lemondani kényszerült a püspöki méltóságról.

⁹⁹ Ordass Lajos (1901–1978): eredetileg Wolf Lajos. 1924-től evangélikus lelkész. 1945-től a Bányai Egyházkerület püspöke, 1947-től az Evangélikus Világszövetség elnöke. 1948-ban koholt vádak alapján letartóztatták és két évre ítélték, 1950-ben szabadult. 1956-ban rehabilitálták. 1956–1958 között a Déli Egyházkerület püspöke. 1958-ban véglegesen is megfosztották hivatalától, ettől fogva haláláig visszavonultan élt.

fotók,¹⁰⁰ valamint a Kalocsára érkezéséről beszámoló filmhíradó felvétel,¹⁰¹ de ugyanilyen lényegesek a Grösz-perről készült hangfelvételek¹⁰² és az 1950-es évek második felében és temetésekkor készített fényképfelvételek. Egy, az 1958. november 16-án, az országgyűlési és tanácsválasztáson voksát leadó érseket ábrázolót külön is megemlítenénk¹⁰³, mely minden bizonnyal propaganda célból készült, hogy a főpapot mint „jó állampolgárt” lehessen mutogatni a rendszer számára. Ez azonban egyáltalán nem jelentette akkor sem és később sem, hogy Grösz maradéktalanul teljesítette volna azt, amit a rezsim elvárt volna tőle.¹⁰⁴

Mindezek az audiovizuális források nagyban elősegítik számunkra a Grösz érsekre való emlékezést. Valamint ezen kútfők is nagy segítségére szolgálnak a történészeknek, hogy minél pontosabb képet rekonstruálhassanak az egykori kalocsai főpásztorról.

*Dokumentum*¹⁰⁵

679/1990. szám

GRÖSZ JÓZSEF ÉRSEK REHABILITÁCIÓJÁNAK ÜGYE

A Paptestvérek és a hívek tudomására hozom, hogy az alábbi levéllel fordultam Dr. Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter úrhoz, volt főpásztorunk rehabilitációjának ügyében:

„Igen Tisztelt Miniszter Úr!

Már 1989. június 10-én Grösz József érsek ügyében levélben kerestem fel Miniszter Urat. Most ismét írok, hiszen az 1990. évi XXVI. törvényt az Országgyűlés 1990. március 14-én elfogadta az 1948 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról. A törvény a 3. §-ban ezt mondja: „Az elítélt vagy hozzátartozója kérelmére az első fokon eljárt

¹⁰⁰ Grösz érsekről szóló fotóalbumok a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban, jelzet nélkül.

¹⁰¹ Grösz József, a kalocsai új érsek fogadása. 1943. július, *Magyar Világhíradó* 1013. Filmhíradók Online. (<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5096>) [Utolsó letöltés: 2017. december 21.]

¹⁰² MAJTÉNYI-MIKÓ-SZABÓ 2017.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Vö. SÁGI 2013. 66, 81.; SÁGI 2016. 43–44.

¹⁰⁵ A dokumentum (DANKÓ 1990c.) eredeti helyesírással és központosítással került közlésre.

bíróság igazolja, hogy az elítélést az 1. § alapján semmisnek kell tekinteni.” Fentiek alapján mind (sic!) jogutód, tisztelettel kérem újra elődöm, Grósz József kalocsai érsek állami rehabilitációját is, hiszen a Mindszenty-per után ez a per a legfájóbb és legismertebb magyar katolikus egyházunk életében. A perben szereplők közül sokan már meghaltak. Grósz Józsefnek csak távoli rokonai élnek Burgenlandban. A papság és a hívek emlékeztében elevenen él emléke, és a szomorú emlék, melyet Grósz-per címen ismerünk. Idézhetném a törvény nem általános indoklását részletesen is. Most azt szeretném, ismerve a Kalocsai Egyházmegye papjainak és híveinek – és sok nem hívőnek is – a véleményét, hogy bírósági döntés mondja ki a Grósz-perben szereplők jogi és erkölcsi, politikai rehabilitását. Grósz érsek nem vett részt háborús vagy népellenes bűncselekményekben. Székvárosát, Kalocsát védelmezte, elítélését erős és keresztény lélekkel viselte. A Kalocsai Egyházmegye és Kalocsa városa ma is őrzi emlékét: utcát neveznek el róla és halála utáni kitüntetésben akarják részesíteni a jószágos és békeszerető Főpásztort. Kérem a semmisségi igazolás kiadását, mint jogutóda, a fentiek figyelembevételével. Kérésemet nyilvánosnak tekintem mind az egyházi, mind a világi sajtó felé. Várva a bíróság igazolását az elítélés semmisségéről, ismerve annak társadalmi jelentőségét is, kérem a Miniszter Urat, fogadja őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Kalocsa, 1990. május 11.

Dr. Dankó László
érsek”

1990. május 25-én vettem kézhez az Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Igazgatási Főosztály vezetőjének 30.331/1990. IM III. számú levelét:

„Tisztelt Érsek Úr!

Dr. Kulcsár Kálmán igazságügyminiszter úr megbízásából mellékelten megküldöm Grósz József, dr. Bozsik Pál, dr. Farkas Endre, Endrédi Vendel (sic!), Csellár István korábbi elítélésével kapcsolatos semmisségi igazolásokat.

Budapest, 1990. május 22.

Tisztelettel:

Dr. Szigeti Ágnes”

Közlöm a Fővárosi Bíróság 16. B. 745/1990/2. számú levelét is:

„A Fővárosi Bíróság az 1990. évi XXVI. Törvény 3. §-a alapján a következőket igazolja:

GRÖSZ JÓZSEFET – aki Féltorony községben 1887. december 9-én született, anyja Kiss Magdolna – a Budapesti Megyei Bíróság az 1951. június hó 28. napján kelt B. II. 001211/1951/4. számú ítéletével, illetve a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága mint másodfokú bíróság az 1951. július 31. napján kelt és jogerőre emelkedett B. IV. 9151/1951/14. számú ítéletével, a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette,

valutaüzérkedés büntette,

külföldre szöktetés büntette, bűnpártolással elkövetett népellenes bűntett miatt,

15 (tizenöt) évi börtönre, 10 (tíz) évi közügyektől eltiltásra, és teljes vagyonek kobzásra ítélte.

Ezt az ítéletet az 1990. évi XXVI. törvény 1. § (1) és (2) bekezdésében írt rendelkezés folytán

s e m m i s n e k k e l l t e k i n t e n i.

A szabadságvesztés büntetését 1951. május 18. napjától 1956. május 11. napjáig töltötte.

Budapest, 1990. május. 18. napján.

Dr. Vathy Ákos

bíró

a Fővárosi Bíróság elnökhelyettese”

1. kép – Kontuly Béla: Grósz József érsek, 1950.

Bibliográfia

Források

KFL. I. 1. c. Gröss

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsai Érseki Levéltár, Kalocsai Érseki Hivatal, Perszonális iratok, Gröss József érsek

1985–1990 közötti Országgyűlés Naplója 1998a.

Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés Naplója III. kötet (34–47. ülés: 1988. XII. 20.–1989. V. 12.): Az Országgyűlés 44. ülése. Budapest, 1998. 3721–3722.

1985–1990 közötti Országgyűlés Naplója 1998b.

Dr. Kulcsár Kálmán igazságügyminiszter a törvényjavaslatok előadója. In: *Az 1985. évi június hó 28-ára összehívott Országgyűlés Naplója. V. kötet* (65–83. ülés: 1989. XI. 21.–1990. III. 14.): Az Országgyűlés 83. ülése. Budapest, 1998. 6827–6833.

Törvénytár

Törvénytár: 1990. évi XXVI. törvény (<https://www.jogiforum.hu/torvenytar/r/1990/XXVI>) (Utolsó letöltés: 2019. március 22.)

Szakirodalom

APOR 2002

APOR Péter: A Munkásmozgalmi Panteon mint a történelem helye. In: *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa: A „Történelem Társadalomtudományok” konferencia anyagai*. Szerk. SZEKERES András. Budapest, 2002. 67–79.

ASBÓTH 2013

ASBÓTH Miklós: Akikről Kalocsa utcáit, közterületeit elnevezték: Gröss József utca, *Kalocsai Néplap*, 2013. május 5.: (http://www.kalocsaineplap.hu/hu/kalocsa/utca_kozterulet_kalocsa_gross_ersek) (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 10.)

- ASSMANN 2013 ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 2013.
- BÁLINT 2014 BÁLINT Ágnes: *Pszichobiográfia és irodalom*. Pécs, 2014.
- BALOGH-SZABÓ 2002. BALOGH Margit – SZABÓ Csaba: *A Grösz-per*. Budapest, 2002.
- BARDOCZ 1995 BARDOCZ Attila: *Történelem és közjogi ismeretek IV*. Budapest, 1995.
- BÖLÖNY-HUBAI 2004 *Magyarország kormányai, 1848–2004*. Szerk. BÖLÖNY József – HUBAI László. Budapest, 2004.
- DANKÓ 1988 Grösz József érsek emlékezete. In: *Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények*. 512/1988.
- DANKÓ 1990a Dankó érsek nyílt levele Kulcsár miniszterhez. *Kalocsai Néplap* (Der Teckbote kirchheim mellékletben) 2. (1990) 11. mell. 7.
- DANKÓ 1990b DANKÓ László: Rehabilitálják a hírhedt Grösz-per ártatlan elítélteit! *Petőfi Népe*, 45. (1990: 114.) 3.
- DANKÓ 1990c Grösz József érsek rehabilitációjának ügye. In: *Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények*. 679/1990.
- DANKÓ 1990d Elítelt papok rehabilitálása. In: *Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények*. 680/1990.
- DÁVID 2011 DÁVID Attila: „Szívet szívért – Cor pro Corde”. 50 éve halt meg Grösz József érsek. *Kalocsai Néplap*, 2011. október 16. (http://www.kalocsaineplap.hu/hu/kalocsa/grosz_jozsef_ersek_emlek_ev_kalocsa_kato) (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 10.)
- ERŐS 1992 ERŐS Ferenc: A kollektív emlékezetről. *Café Babel*, 2. (1992: 5–6.) 97–102.
- F. P. J. 1990 F. P. J.: Szent István ünnepén – Kalocsa. *Petőfi Népe*, 45. (1990: 195.) 1–2.
- KAHLER 2014 KAHLER Frigyes: Az igazságtétel igényének megjelenése, az 1989. év eseményei és az első semmisségi törvény. *Életünk*, 52. (2014: 1–3.) 115–135.
- KULCSÁR 1990 *Kulcsár miniszter válasza Dankó érseknek*. 1990.

- LAKATOS 2011 LAKATOS Andor: *Grösz érsek a kalocsai emlékezet tükrében.* (<http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/grosz-emlekev-megemlekezes-koenyvbemutaton-budapest-20110518>) (Utolsó letöltés: 2017. április 19.)
- LUGOSI-SZABÓ 2017
LUGOSI-SZABÓ Gergely: Az állam és a vallási közösségek közötti viszony átalakulása 1988 és 1990 között. *Egyház-történeti Szemle*, 18. (2017: 4.) 111–123.
- MAJTÉNYI-MIKÓ-SZABÓ 2017
Fényképek Grösz Józsefről; Hanganyag a Grösz-perről. Konceptiós perek Magyarországon 1945 után. In: *Oktatólapok*. Szerk. MAJTÉNYI György – MIKÓ Zsuzsanna – SZABÓ Csaba. Budapest, 2017. (http://oktatoalapok.mnl.gov.hu/konceptcios_perek_magyarorszagon_1945_utan/tartalom/fenykepek?Meta%5Bsearch%5D=gr%C5%91sz) (Utolsó letöltés: 2017. december 21.) (http://oktatoalapok.mnl.gov.hu/konceptcios_perek_magyarorszagon_1945_utan/tartalom/hanganyagok?Meta%5Bsearch%5D=gr%C5%91sz) (Utolsó letöltés: 2017. december 21.)
- MIKÓ 2011 MIKÓ Zsuzsanna: Perújítás vagy megbékélési törvény? Politikai vita a rehabilitációról 1989-ben. *Levéltári Közlemények*, 82. (2011: 1.) 5–16.
- MTI 1990 MTI: A Grösz-iratokat is visszaadták. *Petőfi Népe*, 45. (1990: 192.) 1.
- N. n. 1988 N. n.: Közélet. *Petőfi Népe*, 43. (1988: 68.) 2.
- N. n. 1989 N. n.: Konceptiós ügyek felülvizsgálata. Sajtótájékoztató az Igazságügyi Minisztériumban. *Petőfi Népe*, 44. (1989: 116.) 1.
- N. n. 1990a N. n.: Harminckilenc év után semmis a Grösz-per. *Petőfi Népe*, 45. (1990: 128.) 3.
- N. n. 1990b N. n.: Vasárnaptól Kalocsán Szent István Napok. *Petőfi Népe*, 45. (1990: 188.) 1.
- N. n. 1990c Széll felhívásáról és a kiállításokról szóló tájékoztató. *Kalocsai Néplap*, 2. (1990: 17.) 5., 7.
- N. n. 1990d Szent István-napok programjáról és a kiállításról. *Kalocsai Néplap*, 2. (1990: 15.) 9.

- N. n. 2011 N. n.: Ünnepeles emlékév megnyitó. Grösz érsek emlékére kiállítás a Kincstárban. *Kalocsai Néplap*, 2011. június 3. (<http://www.kalocsaineplap.hu/hu/kalocsa/grosz-ersek-kalocsa-kecskemet-babel-emle>) (Utolsó letöltés: 2016. szeptember 10.)
- NORA 1999 NORA, Pierre: Emlékezet és történelem között. *Aetas*, 14. (1999: 3.) 13–33.
- ROSDY 2011 ROSDY Pál: Szülőfaluja szobrot állított Grösz József érseknek. *Új Ember*, 2011. október 16. (<http://ujember.hu/szulofaluja-szobrot-allitott-grosz-jozsef-erseknek/>) (Utolsó letöltés: 2017. április 14.)
- RUBOVSKY 1992 RUBOVSKY Péter: *Történelem IV. 2. kötet. Vázlatok a XX. század történetéről*. Budapest, 1992.
- SÁGI 2011 SÁGI György: *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye helyzete és Grösz József érsek tevékenysége 1944–1946*. BA-szakdolgozat, PPKE BTK, Piliscsaba, 2011.
- SÁGI 2013 SÁGI György: Egy katolikus főpap vívódásai. Hamvas Endre csanádi püspök és az államhatalom, 1961–1964. *Egyháztörténeti Szemle*, 14. (2013: 2.) 63–82.
- SÁGI 2016 SÁGI György: A kalocsai érseki szék 1961-es megüresedése. *Egyháztörténeti Szemle*, 17. (2016: 3.) 25–61. (Ugyanezen címen MA-szakdolgozat, PPKE BTK, Piliscsaba, 2018.)
- SÁGI 2017 SÁGI György: Kalocsa megmentője, Grösz József érsek. *Egyháztörténeti Szemle*, 18. (2017: 4.) 62–80.
- SÓLYOM 1951 *Grösz József és társai bűnpere*. Szerk. SÓLYOM Gáborné. Budapest, 1951.
- SZABÓ 2001 SZABÓ Csaba: *A Grösz-per előkészítése, 1951*. Budapest, 2001.
- TÖRÖK (GRÖSZ) 1995 *Grösz érsek naplója*. Sajtó alá rendezte TÖRÖK József. Budapest, 1995.
- ZINNER 2014 ZINNER Tibor: Emlékfoszlányok az első semmisségi törvényhez vezető útról és göröngyeiről. *Életünk*, 52. (2014: 1–3.) 86–114.

Képjegyzék

1. kép: Kontuly Béla: Grósz József érsek, 1950, vászonra festett olajfestmény, 160,5 X 131 cm, ASTRICEUM Érseki Múzeum, Kalocsa, leltári szám: 2002.49.1.F („ARS SACRA ARS LITURGICA” című állandó kiállítás) [fotó: Lakatos Adél]

Rehabilitation and memory of Archbishop József Grósz in 1990

József Grósz (1887–1961) was the Archbishop of Kalocsa and Bács between 1943 and 1961 and the president of the Hungarian Catholic Bench of Bishops for a long time. The Hungarian Communist State arrested him in 1951, and the Court of Justice – Judge Vilmos Olti – in a show trial sentenced him to 15 years in prison. He was released in 1956 with amnesty and he returned to the seat of Kalocsa, but wasn't rehabilitated until he died.

In this study, I present the Archbishop's legal position in the late 1980s and his rehabilitation in 1990. I write in this study about the work of the Lawyer–Historian Government Committee. I also spoke with historian Margit Balogh who was the youngest member of the Historian Subcommittee. In the paper I also used oral history (with her and some people from Kalocsa).

I wrote about the Act 26 of 1990 which they used in the rehabilitation of Archbishop Grósz. The Ministry of Justice sent the news of rehabilitation to László Dankó, who at this time was the Archbishop of Kalocsa. This was the last important case of Kálmán Kulcsár, Minister of Justice in the Miklós Németh's Government, before József Antall Jr. entered his office as Prime Minister. In this study, I write about an important moment in the change of regime.

Besides, I examine how the people remember Archbishop József Grósz. In this study I analyzed how his figure lives in in communicative, cultural, and personal and collective memory.

We can state that he is clearly part of the local memory, for example in Kalocsa and Féltorony (now Halbtorn in Burgenland, Austria). I researched the period from 1961 until today. I also wrote briefly about *lieu de mémoire* of Archbishop József Grósz.